โซ้ปฏิมา : การสร้างสรรค์แบบมีส่วนร่วม กรณีคติพระพุทธรูปไม้แบบล้านนา[1]

received 25 AUG 2021 **revised** 19 JUN 2023 **accepted** 30 JUN 2023

เอกพงษ์ เรือนอุ่น
อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยพะเยา

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโซ้ได้ทำกิจกรรมโดยการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมภายใต้หัวข้อ “พระเจ้าโซ้” และเป็นอัตลักษณ์พื้นถิ่นที่สำคัญของชุมชนบ้านโซ้ ตลอดจนการส่งเสริมให้ช่างสูงอายุได้ใช้เวลายามว่างสืบสานงานพุทธศิลป์ และ 2) เพื่อสร้างสรรค์ผลงานพระพุทธรูปไม้โดยมีที่มาและแรงบันดาลใจจากพุทธศิลป์เมืองพะเยา อาศัยหลักการทางทัศนธาตุมาใช้เป็นหลักการประกอบการสร้างสรรค์ผลงาน โดยเป็นการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาพื้นบ้านระหว่างชุมชนบ้านโซ้และมหาวิทยาลัยพะเยาผ่านการออกแบบประติมากรรมสร้างสรรค์โดยชุมชนบ้านโซ้ ซึ่งเป็นการร่วมกันระหว่างช่างพื้นถิ่นและกลุ่มนักวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าวัสดุที่สำคัญในท้องถิ่นที่ใช้เป็นส่วนประกอบหลักในการสร้างพระเจ้าโซ้คือไม้ขนุนที่ได้รับความอนุเคราะห์จากชุมชนภายใต้แนวคิด เพื่อสร้างสรรค์พระพุทธรูปที่แตกต่างไปจากรูปแบบเดิม จึงมีแนวคิดที่สอดคล้องกับสีเหลืองได้จากฟักทองและสีของไม้ขนุน อีกทั้งฟักทองยังเป็นผลผลิตที่สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนบ้านโซ้อย่างต่อเนื่องในด้านเศรษฐกิจ อีกประการหนึ่งยังได้รับข้อเสนอแนะจากชุมชนเพื่อประกอบการสร้างสรรค์คือการนำเอาลักษณะพิเศษของพุทธรูปที่สำคัญของจังหวัดพะเยามาผสมผสานการสร้างสรรค์พระพุทธรูปไม้

จากการสร้างสรรค์และการค้นคว้าเพิ่มเติมพบว่ามีข้อมูลพระพุทธรูปไม้จากกลุ่มช่างพะเยาองค์หนึ่งที่พิพิธภัณฑ์วัดลี ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ซึ่งมีโครงสร้างทางรูปทรงจัดอยู่ในกลุ่มพระเจ้าตนหลวงวัดศรีโคมคำ หมู่ที่ 1 ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา จึงได้นำเอาโครงสร้างทางรูปทรงพระพุทธรูปไม้ดังกล่าวมาผสมผสานกันในกระบวนการสร้างสรรค์ ผลที่ได้รับคือ พระเจ้าโซ้มีองค์ประกอบของรูปทรงที่เป็นพื้นถิ่นและยังคงเอกลักษณ์พุทธศิลป์แบบสกุลช่างพะเยา จึงมีการขนานนามพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “โซ้ปฏิมา” อันเป็นพระพุทธรูปประจำถิ่นชุมชนบ้านโซ้ที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของคนในชุมชน

คำสำคัญ: โซ้ปฏิมา, บ้านโซ้, พระพุทธรูปไม้ล้านนา, การสร้างสรรค์พระพุทธรูปไม้

[1]บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง “พุทธปฏิมาปางบ้านโซ้” ความเชื่อและแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาวิถีแห่งชุมชนบ้านโซ้สู่การสร้างสรรค์ พุทธรูปที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนจากมหาวิทยาลัยพะเยา ประจำปีงบประมาณ 2016

So Patima: A Participatory Creation, a Case of the Concept on a Lanna Style Wooden Buddha Statue[1]

Aekapong Rounoon

Lecturer in the Department of Art and Design,
School of Architecture and Fine Arts,
University of Phayao

Abstract

This study aims to 1) To encourage the elderly in Ban So community to participate in creating Buddhist art under the theme “Phra Chao So,” which is a significant local cultural identity of Ban So community, and to support elderly sculptors in utilizing their free time to preserve and continue the tradition of Buddhist art. And 2) To create wooden Buddha sculptures inspired by the Buddhist art of Phayao, utilizing the principles of visual elements as a guideline for creative work, and to establish a network for exchanging knowledge in art, culture, and local wisdom between Ban So community and the University of Phayao through the design of creative sculptures by Ban So community, which is a collaboration between local sculptors and the research team.

The results showed that the primary local material used in creating a statue of Phra Chao So was jackfruit wood donated by the community. To create a different style from the previous works, the design concept was coherent with yellow color from pumpkins and jackfruit wood. Furthermore, pumpkins are constantly considered as well-known economic products of the Ban So community. Another suggestion from the community for the creative process is to incorporate the unique characteristics of important Buddha images in Phayao province into the creation of the wooden Buddha image.

[1]This article is part of the secondary project II named “Buddha Image Pan Ban Soul”, from belief and faith in Buddhist folkway of life within Soul community to co-creation of unique Buddha image for the community. This study has been supported by the University of Phayao’s project fund, University of Phayao.

Through further creation and research, it was found that there is information regarding a wooden Buddha image from the Phayao sculptor group at Wat Lee Museum, Wiang Subdistrict, Mueang District, Phayao Province. This image has a structural shape that falls within the Phra Chao Tan Luang group of Wat Sri Khom Kham, Moo 1, Wiang Subdistrict, Mueang District, Phayao Province. Therefore, this structural shape of the wooden Buddha image was incorporated into the creative process. The result is that Phra Chao So has local shape elements while maintaining the unique Buddhist art style of the Phayao sculptor's school. This Buddha image is thus named 'So Patima', a local Buddha image of Ban So community created through the cooperation of the people in the community.

Keywords: So Patima, Ban So, Lanna Buddha statue, creation of a wooden Buddha statue

บทนำ

คำว่า “พระเจ้า” คือคำศัพท์ภาษาถิ่นของชาวล้านนาที่ใช้เรียกพระพุทธรูป โดยหมายถึงรูปเคารพสักการะบูชาทดแทนพระพุทธเจ้าที่ทรงเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานไปแล้ว และยังมุ่งหวังความศักดิ์สิทธิ์เพื่อสร้างความศรัทธาอันมีค่าทางจิตใจของเหล่าพุทธศาสนิกชน (Thammathi, 2016b) การสร้างพระพุทธปฏิมาในพื้นที่แถบล้านนาจึงเป็นผลสืบเนื่องมาจากการยอมรับนับถือในพระพุทธศาสนา และความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดพิธีกรรมที่เป็นวิถีปฏิบัติทั้งพุทธพิธีผสมผสานกับพราหมณ์พิธี ตลอดจนเป็นความเชื่อดั้งเดิมในแต่ละท้องถิ่น ก่อเกิดรูปแบบของพิธีกรรมเฉพาะพื้นถิ่นขึ้น และเมื่อก่อเกิดพระพุทธปฏิมาย่อมมีการพัฒนาศาสนสถานสำหรับเป็นที่ประดิษฐาน มีการปฏิบัติบูชา การสักการะ และการเขียนบันทึกตำนานของพระพุทธปฏิมาที่สร้างขึ้น โดยจะเห็นได้ว่าการสร้างพุทธปฏิมานั้นได้ส่งผลที่เกี่ยวข้องกับด้านอื่น ๆ ในศาสนสถานทั้งในด้านงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม นาฏกรรม และวรรณกรรม

พระเจ้าไม้ที่ปรากฏในล้านนามีหลากหลายพุทธลักษณ์ มีขนาดต่าง ๆ ที่ส่วนมากมีขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 3 - 4 นิ้ว ขนาดเล็กประมาณ 1 นิ้ว หรือขนาดใหญ่หลายศอก โดยแกะสลักจากไม้ชิ้นเดียว หรือใช้ไม้หลายชนิดมาประกอบกันเป็นองค์พระ นิยมสร้างให้มีฐานสูง เพื่อให้มีเนื้อที่ว่างสำหรับจารึกข้อความ

จากการศึกษาของ ศิรพงศ์ ศักดิ์สิทธิ์ (Saksit, 2011) กล่าวว่า หลักฐานเก่าที่สุดเท่าที่พบการสร้างพระเจ้าไม้ล้านนาในขณะนี้อยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2247 ที่เมืองน่าน ซึ่งมีการสร้างอย่างต่อเนื่องจนถึงช่วงที่ล้านนาได้ขับไล่พม่าออกจากล้านนา

พระเจ้าไม้ หมายถึง พระพุทธรูปที่แกะจากไม้ชนิดต่าง ๆ ตามความเชื่อซึ่งโดยทั่วไปแกะขึ้นจากไม้ท่อนเดียวชนิดเดียว แต่บางองค์แกะจากไม้หลายชนิดประกอบกัน เรียกว่า พระเจ้าไม้สมฤทธิ์ (Thammathi, 2016a) จากการศึกษาของผู้ช่วยศาสตราจารย์วิลักษณ์ ศรีป่าซาง จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา วิทยาเขตเชียงใหม่ พบว่าไม้ที่นิยมนำมาสร้างเป็นพระพุทธรูปหรือพระเจ้านั้น โดยทั่วไปได้แก่ ไม้สัก ไม้สะหลี (โพธิ์) ไม้สะเลียม (สะเดา) ไม้แก่จันทน์ (จันทน์หอม) ไม้แก้ว (พิกุล) ไม้จำปา ไม้เดื่อปล่อง เดื่อเกลี้ยง ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้ซ้อ และไม้ขนุน เป็นต้น (Sripasang, 2011)

คติเกี่ยวกับไม้มงคลที่นำมาสร้างพระเจ้านั้น บางส่วนได้รับความเชื่อมาจากไม้โพธิ์ฤกษ์ หมายถึง ไม้ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ประทับใต้ร่มไม้นั้น ๆ ในการตรัสรู้ ตามที่ปรากฏตำนานมูลศาสนา ได้แก่ ไม้ทองกวาว ไม้แคฝอย ไม้ไทร ไม้บุนนาค ไม้มะเกลือ ไม้มะเดื่อ ไม้สะเดา ไม้จำปา และ ไม้ฝาง เป็นต้น

โดยปกติแล้ว พระเจ้าไม้ขนาดใหญ่มักเป็นของเจ้าภาพระดับผู้มีอำนาจหรือคนหมู่มากระดับชุมชน และที่พบโดยทั่วไปมักเป็นพระเจ้าขนาดเล็กแกะจากไม้ท่อนเดียวมีทั้งหมด 4 อิริยาบถ คือ พระเจ้ายืน พระเจ้าเดิน พระเจ้านอน และพระเจ้านั่งที่จำนวนปรากฏมากที่สุด ซึ่งมี 2 ปาง ได้แก่ ปางสมาธิและปางชนะมาร โดยปางชนะมารมีจำนวนมากที่สุด ส่วนมากอายุประมาณ 70 - 150 ปี สร้างถวายวัดเพื่อหวังอานิสงส์และสืบต่ออายุพระศาสนา (Sripasang, 2011)

ส่วนพระเจ้าที่แกะจากไม้หลายชนิดประกอบกันเป็นองค์พระมักเป็นพระเจ้าไม้ประจำชะตาปีเกิด สร้างขึ้นเพื่อเอาไว้สักการบูชาหวังความเป็นสิริมงคล พระเจ้าไม้ประเภทนี้ มีตำราในการสร้าง ตามที่ ศรีเลา เกษตรพรหม ปริวรรตจากคัมภีร์ใบลานวัดแม่ต๋ำ ตำบลท่าก๊อ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย โดยมีความว่า “ณ ที่นี้จะขอกล่าวอุปเทศแห่งการสร้างพระพุทธรูปอันจะทำให้เกิดความสุขความเจริญ ให้นำข้าวตอกดอกไม้ไปทำพิธีพลีเอาไม้มะเดื่อปล่องด้วยคำตั้งความปรารถนา นำมาตากแห้งไว้แล้วแกะเป็นพระพุทธรูปผูกดวงชะตาลงในแผ่นเงินม้วนใส่ในโพรงขององค์พระ เอาไม้มะม่วงพระญายอมาทำเป็นโมลี ไม้ขนุนทำเป็นแท่นบัลลังก์ ไม้พุทราเป็นแขนขวา ไม้หมากเป็นแขนซ้าย ใช้น้ำยางรักเชื่อมรอยให้สนิทแน่น” (Thammathi, 2016b)

การสร้างพระเจ้าไม้ตามตำราของวัดแม่ต๋ำ กล่าวถึงสัดส่วนของพระเจ้า ซึ่งสัดส่วนนี้เป็นสัดส่วนแห่งการสร้างพระพุทธรูปที่สร้างด้วยวัสดุอื่น ๆ โดยทั่วไปและน่าจะนำมาเป็นมาตรวัดเพื่อสร้างพระเจ้าไม้ด้วยเช่นกัน ตำราดังกล่าวระบุว่า

“...หื้อแทก (วัดขนาด) แต่หัวเข่าทั้ง 2 เข้าหากัน กว้างเท่าใดหื้อเอามาหักเป็น 4 ส่วน เอาส่วนหนึ่งแทกแต่นั่งขึ้นเถิงสายดือ แต่สายดือขึ้นเถิงอก แต่อกเถิงคาง แต่คางถึงตีนผม ปล้องแขนแต่เค้าแร้ (รักแร้) ถึงศอกข้างในเท่าหน้า แต่ศอกถึงข้อมือเท่าหน้า แต่ข้อถึงมือปลายนิ้วเท่าหน้า นิ้วมือยาวเกิ่งหน้า ข้อมือหัก 3 ฝ่ามือกว้างเท่าเกิ่งหน้าผากพาดกว้างเกิ่งหน้า ปล้องขาปล้องแค่ง (แข้ง) เท่าหน้า ฝ่าตีนเท่าหน้า นิ้ว นิ้วเท้าให้เอาความยาวใบหน้าตีนเอาหน้าหัก 3 เอานึ่ง หักนิ้วเป็น 2 เป็นค่อ (ข้อ) ตีน แต่นมถึงจอมบ่าเท่าหน้าแหล่ (ไหล่) กว้าง 2 หน้า เอาหน้าหัก 4 ทุม (ทิ้ง) 1 เป็นหว่างนมทั้ง 2 เอาหน้าหัก 3 เอาหนึ่งเป็นปากเป็นตายาว เป็นหน้าผาก ตุ่มตานั้นหือกลมดังกลีบงัวอุสุภราช หน่วยตาหื้อเหลี่ยม (แหลม) ดังกลีบหอมเทียม (กระเทียม) คิ้วก่อง (โก่ง) ดังธนูอินท์ หูยาวเท่าหน้า ปลายหูเพียง (ระดับ) คิ้วเทิอะ...” (Thammathi, 2016b)

แปลความว่า

- วัดขนาดช่วงเข่าทั้งสอง แบ่งเป็น 4 ส่วน
- เอาส่วนหนึ่งเป็นขนาดที่นั่งถึงสะดือ สะดือถึงอก อกถึงคาง คางถึงตีนผม (ช่วงใบหน้า) รักแร้ถึงศอกสีข้างเท่ากับใบหน้า ศอกถึงข้อมือเท่าใบหน้า ข้อมือถึงปลายนิ้วมือเท่าใบหน้า นิ้วยาวเท่ากับครึ่งหนึ่งของใบหน้า ฝ่ามือและนิ้วมือให้แบ่งเป็น 3 ส่วน สองส่วนเป็นความยาวฝ่ามือ หนึ่งส่วนเป็นความยาวนิ้วมือปล้องขาและปล้องแข้งเท่าใบหน้า ฝ่าเท้าเท่าใบหน้า นิ้วเท้ายาว 1/3 ความยาวของใบหน้า แบ่งความยาว 2/3 ของใบหน้าเป็นข้อเท้า
- วัดตั้งแต่นมถึงบนบ่า และความกว้างของช่วงไหล่ยาวเท่ากับความยาวสองเท่าของใบหน้า
- เอา 3/4 เป็นระยะห่างของนมทั้งสอง
- เอา 1/4 ของความยาวใบหน้าเป็นความยาวของปาก ตา และหน้าผาก
- นัยน์ตาให้กลมดั่งกลีบเท้าวัวอุสุภราช ตาแหลมดั่งกระเทียม
- คิ้วโก่งดั่งคันธนูของพระอินทร์
- หูยาวเท่าใบหน้า ส่วนบนสุดของใบหูอยู่ระดับเดียวกับคิ้ว

กล่าวเฉพาะการสร้างพระเจ้านี้ จะพบว่า พระเจ้าไม้ที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก ส่วนหนึ่งมิได้เคร่งครัดตามตำรา อาจสร้างโดยอาศัยการกำหนดขนาดของช่างผู้แกะเป็นส่วนใหญ่

อนึ่ง ความยาวหรือความสูงของพระเจ้าไม้ โดยทั่วไปนิยมให้ขนาดเท่าความยาว 1 คืบ หรือ 1 ศอก ของผู้ที่เป็นเจ้าภาพสร้างพระเจ้าองค์นั้น ด้วยเชื่อว่าจะเพิ่มความเป็นสิริมงคลยิ่งขึ้น

เมื่อได้ขนาดตามสัดส่วนแล้วจึงลงมือแกะเป็นรูป ตามด้วยการสลักเสลาจนเสร็จสิ้นแล้วขัดสีตกแต่ง ลงรักปิดทองให้งดงาม ดังที่ท้ายตำราข้างต้นกล่าวว่า “ขัดหื้อดี แล้วทารักใส่คำหื้องาม...” (Thammathi, 2016b)

จากการสำรวจข้อมูลก่อนทำวิจัยในพื้นที่บ้านโซ้ ผู้วิจัยได้พบข้อมูล ดังนี้

1. ชุมชนบ้านโซ้ เป็นชุมชนหนึ่งในอำเภอแม่นาเรือ จังหวัดพะเยา ชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม เป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมอันเกิดขึ้นในชุมชนมามากว่า 30 ปี การสร้างพุทธปฏิมาในรูปแบบของชุมชนบ้านโซ้ในครั้งนี้ จึงแยกประเด็นออกเป็น 2 ประการหลักคือ ประการแรก การสร้างพระพุทธปฏิมาซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าตามรูปแบบลักษณะเฉพาะของคนพื้นถิ่นบ้านโซ้ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีผู้คนจากหลากหลายแห่งมาตั้งรกรากในชุมชนแห่งนี้ ทั้งจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และจากท้องถิ่นอื่นบ้าง จนทำให้เกิดการผสานทางวัฒนธรรมร่วมกันภายในชุมชน จึงมีความสนใจว่า พุทธลักษณะของพุทธปฏิมาที่แสดงถึงความเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าและเป็นสัญลักษณ์แทนอัตลักษณ์ของชุมชนจะมีลักษณะอย่างไร

2. ผู้วิจัยได้พบพระพุทธรูปไม้ขนาดเล็ก 1 องค์ ที่วัดบ้านโซ้ ตำบลแม่นาเรือ จังหวัดพะเยา เป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำวัด (ภาพที่ 1) ทำให้เกิดความสนใจและตั้งคำถามต่อการศึกษา ในงานศึกษานี้จึงมีความสนใจ “พระเจ้าไม้ล้านนา” หรือ พระพุทธรูปไม้ล้านนา ตามคำอธิบายและจำแนกดังกล่าวจึงเป็นหลักการและเหตุผลสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดเอกลักษณ์กับพระเจ้าไม้และนำมาซึ่งการตั้งชื่อ โซ้ปฏิมา หรือ พระเจ้าโซ้ ตามแนวทางการศึกษาเรื่องนามพระพุทธรูป กล่าวคือ การใช้ชื่อพระเจ้าที่ได้สร้างขึ้นมานี้ให้มีที่มาและความสอดคล้องตามความเชื่อของหมู่บ้านที่เป็นชื่อหมู่บ้าน (บ้านโซ้) คำอธิบายจากผู้ใหญ่บ้านศรีวรรณ สีธีกล่าวว่า ความหมายตามภาษาท้องถิ่นของคำว่าโซ้นั้นหมายถึงอาการของลมที่พัดแรงมาก (Sithi, March 11, 2017) และอ้างอิงตามคำอธิบายจากศาสตราจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว อ้างในตำราการสร้างพระพุทธรูปล้านนา ว่าได้จำแนกแนวคิดในการตั้งชื่อไว้ดังนี้ (Thammathi, 2016b)

> พระพุทธรูปที่ได้ชื่อจากความเชื่อ เช่น พระรอด พระฝนแสนห่า
> พระพุทธรูปที่ได้ชื่อจากวัสดุที่ใช้สร้าง เช่น พระแก่นจันทน์ พระแก้วขาว
> พระพุทธรูปที่ได้ชื่อตามพุทธลักษณะ เช่น พระเจ้าแข้งคม พระเจ้าอมลิ้น
> พระพุทธรูปที่ได้ชื่อตามขนาด เช่น พระอัฏฐารส พระเจ้าตนหลวง
> พระพุทธรูปที่ได้ชื่อตามน้ำหนัก เช่น พระเจ้าล้านทอง พระเจ้าเก้าตื้อ
> พระพุทธรูปที่ได้ชื่อตามพระนามกษัตริย์ เช่น พระเจ้าแสนเมืองมา พระเมืองรายเจ้า
> พระพุทธรูปที่ได้ชื่อจากเทคนิคการสร้าง เช่น พระแสนเสว้ พระหลูบ

อนึ่ง ต่อไปนี้ในบทความจะเรียกพระพุทธรูปไม้ที่ได้จากกระบวนการวิจัยว่า “พระเจ้าโซ้” ซึ่งหมายถึงการสร้างสรรค์จากการวิจัยบ้านโซ้ หมู่ที่ 2 ตำบลแม่นาเรือ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ดังนั้น เพื่อศึกษาและสร้างสรรค์พระเจ้าโซ้ จึงเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยในพื้นที่บ้านโซ้ มาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานที่แสดงออกถึงความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาและการสร้างบุญกุศลตามหลักศาสนาที่กระทำร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและชาวชุมชนบ้านโซ้เป็นกระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปกรรม โดยทดลองปฏิบัติการการสร้างสรรค์พระเจ้าโซ้ หรือ โซ้ปฏิมาในครั้งนี้ จึงเป็นการสังเคราะห์ความรู้จากการศึกษาวิจัย เพื่อสร้างสรรค์และสืบทอดองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น



ภาพที่ 1 พระพุทธรูปไม้ขนาดเล็ก 1 องค์ ที่วัดบ้านโซ้ ตำบลแม่นาเรือ จังหวัดพะเยา ที่เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการศึกษาเพื่อหาความเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธรูปไม้ในชุมชนและในจังหวัดพะเยา
Note: From © Aekapong Rounoon 10/02/2017

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโซ้ได้ทำกิจกรรมโดยการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมภายใต้หัวข้อ “พระเจ้าโซ้” และเป็นอัตลักษณ์พื้นถิ่นที่สำคัญของชุมชนบ้านโซ้ ตลอดจนการส่งเสริมให้ช่างสูงอายุได้ใช้เวลายามว่างสืบสานงานพุทธศิลป์

2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานพระพุทธรูปไม้โดยมีที่มาและแรงบันดาลใจจากพุทธศิลป์เมืองพะเยา อาศัยหลักการทางทัศนธาตุมาใช้เป็นหลักการประกอบการสร้างสรรค์ผลงาน

ระเบียบวิธีการศึกษา

ในการศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงงานสร้างสรรค์ศิลปะจากการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเริ่มต้นด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ที่เกี่ยวข้อง (In-depth Interview) และค้นคว้าทางเอกสาร (Documentation) เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปไม้ในล้านนา แล้วจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อใช้เป็นแนวทางการสร้างพระพุทธปฏิมาที่มีความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะคนในชุมชนได้แก่ ชาวบ้านทั่วไป ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ พระสงฆ์ และคนต่างถิ่นที่เข้ามาอาศัยภายหลัง รวมทั้งหมดจำนวน 97 คน ร่วมด้วยการจัดกลุ่มสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ (Focus Group Discussion) เกี่ยวกับความเชื่อ วิถีชีวิต ประวัติความเป็นมาของชุมชน ตลอดจนประเด็นความศรัทธาที่เป็นศูนย์รวมในมิติทางพุทธศาสนาและปัจจัยต่าง ๆ ที่คนในสังคมประสบปัญหากับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในยุคปัจจุบัน รวมทั้งการค้นคว้าทางเอกสาร (Documentation) เกี่ยวกับพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปที่สำคัญในเมืองพะเยา แล้วจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อสร้างพระพุทธรูปไม้ที่มีความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นตามกระบวนการดังนี้

1. ดำเนินการศึกษาข้อมูลจากเอกสารเพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานด้านประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านโซ้ และพระพุทธรูปที่สำคัญในเมืองพะเยา

2. ลงพื้นที่สำรวจและบันทึกข้อมูลพระพุทธรูปไม้ที่พบในวัดบ้านโซ้ และพระพุทธรูปที่สำคัญในเมืองพะเยา

3. จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้ศึกษากับชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนบ้านโซ้

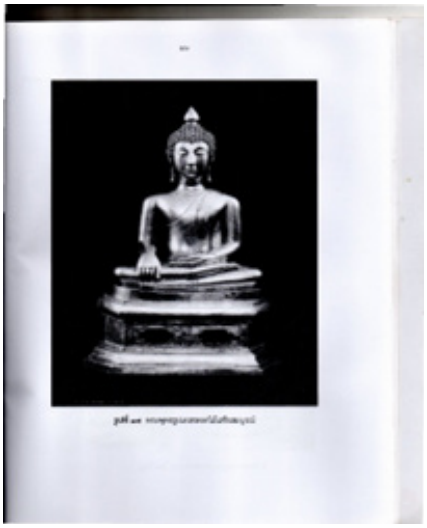
4. ออกแบบพระพุทธรูปไม้ที่มีลักษณะเด่นระหว่างพระพุทธรูปไม้ที่ค้นพบจากวัดบ้านโซ้ และพระพุทธรูปสำคัญของเมืองพะเยา พร้อมทั้งการปรับปรุงแบบจากผู้ทรงคุณวุฒิ

5. ดำเนินการสร้างสรรค์พระพุทธรูปไม้

6. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ทั้งนี้ ตามกระบวนการข้างต้น ผู้ศึกษาได้แบ่งการนำเสนอเนื้อหาในบทความนี้ออกเป็น 4 หัวข้อ เพื่ออธิบายถึง (1) ชุมชนบ้านโซ้กับความเปลี่ยนแปลง (2) พระพุทธรูปไม้ที่พบจากวัดบ้านโซ้ (3) ลักษณะเด่นของพระพุทธรูปสำคัญในเมืองพะเยา และ (4) กระบวนการสร้างสรรค์ โดยอ้างอิงจากนักวิจัยและศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานที่เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างผลงาน ดังนี้

1. รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพวรรณ ทั่งมั่งมี ผลงาน “การสร้างสรรค์พระพุทธปฏิมาเกสรดอกไม้ร่วมสมัยอย่างมีส่วนร่วมจากศรัทธาประชาชน” จากคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2561



ภาพที่ 2 พระพุทธปฏิมาเกสรดอกไม้ร่วมสมัย
Note: From © Aekapong Rounoon 10/02/2017

2. รองศาสตราจารย์ลิปิกร มาแก้ว ผลงานชุด “ขณะจิตหนึ่ง” (A THOUGHT-MOMENT) จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์เจ้าฟ้า กรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2556



ภาพที่ 3 ตัวอย่างผลงานจัดแสดงในนิทรรศการ “ขณะจิตหนึ่ง” (A THOUGHT-MOMENT)
Note: From © Aekapong Rounoon 10/02/2017

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาลักษณะของผลงานในรูปแบบที่เป็นการศึกษาสืบค้นในทางประวัติศาสตร์จนนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรม จากการสืบค้นพบว่า ลักษณะของการสร้างสรรค์ที่มีรูปแบบที่ใกล้เคียงหรือมีทิศทางของการสร้างสรรค์ที่ไปในทางเดียวกัน คือผลงานของ รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพวรรณ ทั่งมั่งมี โดยมีการทำงานในลักษณะที่เป็นการสืบค้นและการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปที่เป็นการสร้างจากวัสดุที่มาจากเกสรดอกไม้ที่เป็นภูมิปัญญาของผู้คนในดินแดนล้านนา ซึ่งก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นศิลปกรรมที่จัดอยู่ในการถวายพระพุทธรูปในล้านนา การสร้างพระพุทธรูปนั้นจะมีกระบวนการทางด้านเทคนิคที่แตกต่างออกไป แต่สิ่งที่สำคัญคือวัตถุประสงค์ของการสร้างเพื่อเป็นสารูปของพระพุทธเจ้า ดังจะเห็นในการวิจัยในชุดการสร้างสรรค์พระพุทธปฏิมาเกสรดอกไม้ร่วมสมัยอย่างมีส่วนร่วมของศรัทธาประชาชน

ผลการวิจัย

(1) ชุมชนบ้านโซ้กับความเปลี่ยนแปลง

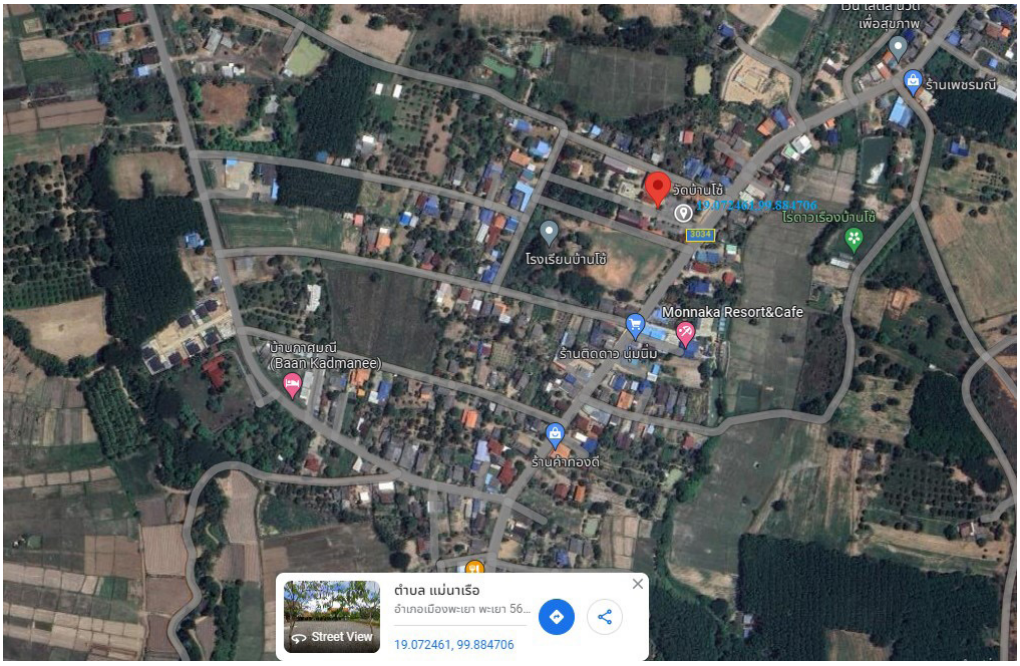
ชุมชนบ้านโซ้ ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลแม่นาเรือ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เดิมบริเวณดังกล่าวเป็นชุมชนเก่ามาก่อน เนื่องจากพบซากโบราณสถานและวัตถุเป็นวัดเก่าที่มีพระพุทธรูปเก่าอยู่จำนวนมาก แต่ไม่ทราบว่าอยู่ในสมัยใด โดยผู้อาวุโสในชุมชนเล่าว่ามีราษฎรบ้านแม่ใสมาพักแรมเลี้ยงวัวในบริเวณริมห้วยโซ้ ต่อมาได้มีการทำเกษตรคือการทำนาทำไร่ในบริเวณใกล้ที่เลี้ยงวัว เนื่องจากพื้นที่มีสภาพอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้คนมาพักแรมเลี้ยงวัวมากขึ้นและทำการเกษตรมากขึ้น โดยนายศรีวรรณ สีธิ ผู้ใหญ่บ้านบ้านโซ้ ให้ข้อมูลว่าเริ่มแรกเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กไม่กี่หลังคาเรือนอาศัยอยู่กันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย ย้ายมาปักหลักอพยพจากที่เดิมเนื่องจากปัญหาน้ำท่วมนาเมื่อปี พ.ศ. 2500 และเริ่มจะมีการแต่งตั้งผู้นำหมู่บ้านโซ้หรือผู้ใหญ่บ้านปี พ.ศ. 2140 ผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ พ่อหลวงตา สีธิ ผู้เป็นบิดาของตนเอง ปัจจุบันผ่านมา 60 ปี บ้านโซ้มีการเปลี่ยนแปลงด้านผู้นำแล้ว 10 คน ในอดีตบ้านโซ้เป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านที่ 16 ตำบลแม่ใส สมัยนั้นไม่มีผู้ใหญ่บ้าน มีเพียงล่ามเป็นคนกลางทำหน้าที่สื่อสารคนในหมู่บ้าน (Sithi, March 11, 2017)

จากการสัมภาษณ์พ่อนวล สิงห์บุญชู ได้ใจความว่า บ้านโซ้แต่ก่อนมีเพียง 7 หลังคาเรือน หลังจากนั้นก็เริ่มมีผู้คนต่างถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานจนมี 20 กว่าหลังคาเรือน พื้นที่บริเวณนั้นส่วนมากเป็นดินโคลนและบ่อหลุม จนเมื่อปี พ.ศ. 2505 เริ่มมีผู้คนย้ายเข้ามาอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยส่วนใหญ่มาจากจังหวัดลำปาง จึงเกิดเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กจึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ตามชื่อของลำห้วย โซ้ มีชื่อว่า “บ้านโซ้” โดยอยู่ในตำบลแม่นาเรือ เป็นหมู่ที่ 16 ตำบลแม่นาเรือ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดเชียงราย จนเมื่อปี พ.ศ. 2520 อำเภอเมืองพะเยา ได้ยกฐานะเป็นจังหวัดพะเยา และตำบลแม่นาเรือได้แยกบ้านแม่ใสออก จากนั้นก็ได้แยกหมู่บ้านอีก 1 หมู่บ้านคือบ้านโซ้ให้เป็นหมู่ที่ 2 ของตำบลแม่นาเรือ จนถึงปัจจุบัน (Singbunchu, March 11,2017)

ในด้านความเป็นมาของชื่อหมู่บ้าน คำว่า “โซ้” นั้น ผู้นำหมู่บ้านมองว่าคนส่วนใหญ่เข้าใจว่ามีความหมายที่ไม่ดี เช่น ทำอะไรโซ้ ๆ ที่แปลว่าล้มเหลวไม่สำเร็จ คนอพยพภายหลังจึงพยายามจะเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านหรือวัด เช่น วัดโชติวรรณ แต่ไม่มีใครเรียกชื่อที่ตั้งใหม่ ความหมายที่จริงมาจากลำห้วยโซ้พ้องน้ำไหลมีเสียงน้ำไหลโซ้ ๆ ประกอบกับที่แห่งนี้มีแต่ร่อง หลุม บ่อ โคลน เมื่อฝนตกกระทบน้ำขังจะมีเสียงดังโซ้ ๆ คือสายลมและเสียงน้ำความสมบูรณ์ของธรรมชาติ ส่วนโบราณสถานยังคงเหลือบ้าง เช่น กู่ อัฐิ แท่นพระพุทธรูป มีบางส่วนถูกทำลายไปหมด ทั้งพระพุทธรูปเหลืองเพียงแต่ส่วนขา บางส่วนที่เหลือถูกเก็บไปไว้ที่วัดหนองคำเป็นส่วนพระเศียร และเนื่องจากในช่วงเริ่มตั้งหมู่บ้าน ชุมชนนี้ตั้งอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านอื่น การเดินทางคมนาคมระหว่างชุมชนเป็นไปได้ลำบาก เมื่อช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 จึงได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้านและมีการขยายตัวหมู่บ้านขึ้นมาอยู่บนเชิงเขาที่ตั้งในปัจจุบัน (Sithi, March 11, 2017)

ในปี พ.ศ. 2522 ผู้คนจากภาคตะวันออกฉียงเหนือเริ่มอพยพมาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านมากขึ้น เนื่องจากส่วนหนึ่งมาจากมีญาติพี่น้องซึ่งได้อพยพมาอยู่ก่อนแล้ว และพบว่าพื้นที่ในภาคเหนือโดยเฉพาะจังหวัดเชียงราย รวมถึงจังหวัดพะเยามีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก และคนที่อพยพมาทีหลังยังสามารถเป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่กว่าที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะทำให้สามารถปลูกพืชเศรษฐกิจตามที่รัฐบาลสนับสนุนได้ เป็นการแสวงหาโอกาสในการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางคมนาคมที่สะดวกขึ้น และผลจากการอพยพดังกล่าว ได้นำเอาวัฒนธรรมและดนตรีเข้ามาด้วย จึงเป็นที่มาของคำขวัญบ้านโซ้ว่า “พิณเสียงกลอง ถิ่นฟักทองหลวง ปวงชนหลากเผ่า ขุนเขาล้อมเขต เกษตรลือเลื่อง” โดย “พิณเสียงกลอง” หมายถึง เมื่อไปแห่ขบวนที่ใดแล้วมีเสียงพิณเสียงกลอง นั่นก็คือพิณบ้านโซ้ “ปวงชนหลากเผ่า” หมายถึง ผู้คนหลากถิ่นมาอาศัยอยู่ และคำว่า “ขุนเขาล้อมเขต” กล่าวถึงลักษณะของบ้านโซ้ที่เป็นป่าทั้งหมดและอยู่กลางดอย (Nasomsong, 2012)

นอกจากกลุ่มชาวอีสานแล้ว ยังมีกลุ่มคนจากจังหวัดอื่นในภาคเหนือได้ย้ายอพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่ด้วย ดังคำบอกเล่าของ พ่อหลวงสถิต ปามี อดีตผู้ใหญ่บ้านที่กล่าวว่าตนเองมาจากอำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย ได้เข้ามาทำงานและตั้งถิ่นฐานในปี พ.ศ. 2510 เช่นเดียวกับพ่อใหญ่ลี ที่เดินทางมาจากอำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย ตามคำชักชวนของเพื่อนที่เคยมาดูที่ทำกินบริเวณบ้านโซ้ และย้ายเข้ามาอยู่ในปี พ.ศ. 2523 เนื่องจากประทับใจคนบ้านโซ้ที่มีจิตใจดี ขยันทำมาหากิน และเด็กพิเศษสามารถไปเรียนในโรงเรียนบ้านโซ้ร่วมกับนักเรียนคนอื่น ๆ ได้ (Pami, March 10, 2017)



ภาพที่ 4 ที่ตั้งของชุมชนบ้านโซ้ หมู่ที่ 2 ตำบลแม่นาเรือ อำเภอเมืองพะเยา
Note: From Google map, 2017

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2542 มหาวิทยาลัยนเรศวร วิทยาเขตสารสนเทศพะเยา ได้เข้ามาจัดตั้งที่ตำบลแม่กา และเปลี่ยนเป็นมหาวิทยาลัยพะเยาในปี พ.ศ. 2553 การจัดตั้งดังกล่าวได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมากในพื้นที่บริเวณโดยรอบมหาวิทยาลัยทั้งในมิติกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อชุมชนบ้านโซ้ด้วยเช่นกัน แม้ว่าไม่ได้เป็นพื้นที่ที่อยู่ติดหรือใกล้กับมหาวิทยาลัยพะเยา แต่ยังได้รับผลกระทบในเรื่องการจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างชุมชนกับมหาวิทยาลัย การอพยพเข้ามาของผู้คนต่างถิ่นมากขึ้น รวมทั้งเริ่มเกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านอาชีพและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น (Chaichakan et al., 2017)

ปัจจุบันชุมชนบ้านโซ้เป็นหมู่บ้านกึ่งเกษตรกรรม ซึ่งมีการทำเกษตรกรรมและงานอื่นควบคู่ไปด้วย โดยมีการปลูกพืชไร่กว่าร้อยละ 70 พืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ฟักทอง ข้าวโพด ขิง หอม ข้าว ยางพารา สตรอว์เบอร์รี่ ฟักเขียว ผักพื้นบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงหมู ห่าน และไก่ไข่ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกดอกฝ้าย และทอเสื่อกกด้วย โดยเฉพาะฟักทองเป็นพืชที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นและเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนบ้านโซ้ ดังเห็นได้จากในคำขวัญของหมู่บ้านที่มีคำว่า “...ถิ่นฟักทองหลวง...” (Chaichakan et al., 2017)

(2) พระพุทธรูปไม้ที่พบจากวัดบ้านโซ้

ด้านประวัติความเป็นมาของวัดบ้านโซ้นั้น ถูกสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2520 โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ ปี พ.ศ. 2543 ในปัจจุบันมีพระครูธำรงชิโนวาท (ชินวร ชินวโร) เจ้าคณะตำบลแม่นาเรือเป็นเจ้าอาวาส โดยพระครูธำรงชิโนวาท ได้อธิบายกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปไม้ไว้ว่า

“ในอดีต พระสงฆ์อยู่วัดไม่ค่อยมีกิจกรรมหรือหน้าที่อะไรมาก มีหน้าที่สองอย่างคือ ศึกษาพระธรรมและสร้างพระพุทธรูป ทำไมนิยมสร้างเฉพาะพระพุทธรูปไม้ เพราะทำง่าย หาง่าย ไม่ถนัดทางด้านแกะหิน นิยมแกะสลักไปถวายในช่วงปีใหม่ ในปัจจุบันไม่เหลือประเพณีมากพบเห็นแค่วัดฮ้องไผ่ มีพุทธศาสนิกชน 2 คน ไปถวายในช่วงเทศกาลยี่เป็ง และวัดหนองคำก็พบพระพุทธรูปไม้เป็นจำนวนมาก ส่วนวัดบ้านโซ้ถือว่าเป็นวัดใหม่สร้างมา 36 ปี ของเก่าจึงไม่ค่อยมีมาก ตามคำบอกเล่าสมัยก่อนมีพระพุทธรูปไม้ 1 องค์ แต่องค์นี้ไม่พบเห็นแล้ว ปัจจุบันทางวัดได้เก็บพระพุทธรูปไม้ขนาดเล็กไว้ 1 องค์เพื่อศึกษา” (Chinwaro, March 10,2017)



ภาพที่ 5 ข้อมูลพระพุทธรูปไม้ขนาดเล็กที่ถูกเก็บรักษาไว้ในวัดบ้านโซ้
เป็นข้อมูลสำคัญในการถอดแบบร่าง sketch ลายเส้น เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์ “โซ้ปฏิมา”
Note: From © Aekapong Rounoon 10/02/2017



ภาพที่ 6 ภาพร่างลายเส้นจากต้นแบบพระพุทธรูปไม้ที่พบหลักฐานในวัดบ้านโซ้
เพื่อนำศึกษาโครงสร้างและสัดส่วนในการสร้างสรรค์ “โซ้ปฏิมา”
Note: From © Aekapong Rounoon 18/02/2017

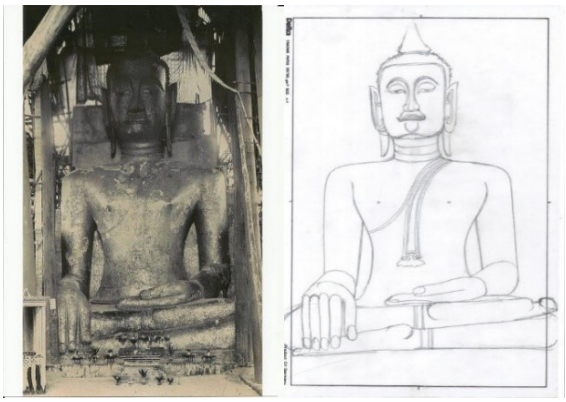
(3) ลักษณะเด่นของพระพุทธรูปสำคัญในเมืองพะเยา

3.1 พุทธศิลป์พระเจ้าไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี พระเจ้าไม้องค์นี้มีลักษณะโดดเด่นที่เมื่อเทียบกับพระเจ้าตนหลวง โดยมีความสัมพันธ์ทางโครงสร้างและลักษณะทางกายภาพที่ใกล้เคียงกันมาก เช่น พระพักตร์ พระหัตถ์ และทรงไหล่ยาวเป็นองศา พิจารณาจากรูปแบบศิลปะแล้วน่าจะกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2400 - พ.ศ. 2500)



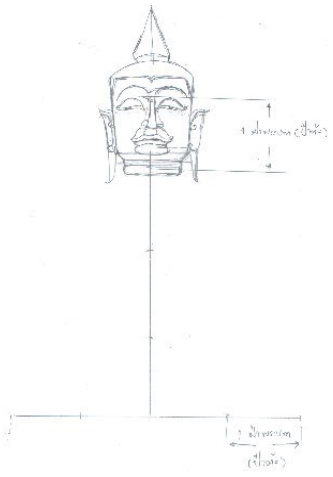
ภาพที่ 7 พุทธศิลป์พระเจ้าไม้ในพิพิธภัณฑ์วันลี ที่มีโครงสร้างทางรูปทรงในกลุ่มพระเจ้าตนหลวง
Note: From © Aekapong Rounoon 22/02/2017

3.2 พุทธศิลป์พระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำ



ภาพที่ 8 พระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำ
Note: From Phrathamwimonmoli, 2001

พระเจ้าตนหลวงพระพุทธรูปสำคัญของจังหวัดพะเยา ลักษณะความสำคัญทางกายภาพที่เป็นลักษณะเด่นที่แสดงถึงความเป็นพื้นเมืองศิลปะเชียงแสน สันนิษฐานว่า พระเจ้าตนหลวงนี้เริ่มสร้างในสมัยพระยอดเชียงราย ครองเมืองเชียงใหม่เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2034 และสร้างเสร็จในสมัยพระแก้วเมือง จากการศึกษาพบว่าลักษณะพิเศษของพระเจ้าตนหลวงคือ มีการเทียบมาตราส่วนแบบโครงสร้าง “ป๋าต๊ะ” หรือ “เท้า” อธิบายโดยย่อคือ มีการวัดจากแกนนอนคือหน้าตัก และแกนตั้งแนวดิ่งผ่ากลาง เทียบ 1 ส่วนจากฝ่าเท้าให้พระโอษฐ์อยู่ระหว่างสัดส่วนสุดท้ายไม่ให้ตกต่ำกว่าปากเมื่อเทียบกับสัดส่วนหน้าตักของพระเจ้า



ภาพที่ 9 ภาพประกอบการวัดมาตราส่วนแบบพื้นเมือง “ป๋าต๊ะ”
Note: From © Aekapong Rounoon 22/02/2017

กระบวนการสร้างสรรค์

1. ที่มาของแนวความคิดและแรงบันดาลใจ

จากการศึกษาข้อมูลองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการสร้างพระพุทธรูปไม้ในล้านนา จึงได้แรงบันดาลใจในการศึกษาวิจัยประวัติความเป็นมา คติ ความเชื่อ และวัฒนธรรมการสร้างพระพุทธรูปไม้ที่เป็นศิลปกรรมท้องถิ่นและเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ข้อมูลที่ได้ค้นคว้ามีเพียงพอที่จะนำมาสังเคราะห์เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์พระพุทธรูปไม้ “โซ้ปฏิมา” ซึ่งจากการศึกษาพระพุทธรูปไม้ตามแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่ยังสามารถสืบค้นได้ เช่น พิพิธภัณฑ์วัดลี ทำให้จำแนกตามลักษณะทางกายภาพและวัสดุได้ดังนี้

1.1 พระพุทธรูปจะมีความยาวของหน้าตักเมื่อเทียบกับความสูงแล้วเลยพระโอษฐ์ขึ้นไป

1.2 พระพุทธรูปส่วนใหญ่นิยมสร้างเป็นแบบปางมารวิชัย

1.3 สัดส่วนในแต่ละด้านมีลักษณะเป็นทรงกระบอกตั้ง

1.4 ด้านหลังของพระพุทธรูปไม้ส่วนใหญ่จะนิยมสร้างเป็นแผ่นกระดานตั้งตรง

1.5 ลักษณะของการวางพระหัตถ์จะล้อไปตามทรงสี่เหลี่ยม (สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นไปตามรูปทรงของการโกรนหุ่นตั้งแต่แรกเริ่ม)

1.6 ฐานพระพุทธรูปนิยมเขียนชื่อผู้สร้างตลอดจนการอุทิศไปหายังผู้ที่ล่วงลับไปแล้วตามคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา (บางทีก็เจอลักษณะของการเขียนลวดลายที่เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาบนฐานด้วยเช่นกัน)

1.7 ภาพรวมของพระพุทธรูปที่เป็นเอกลักษณ์พื้นถิ่นในแถบเมืองพะเยา จึงมีลักษณะที่โดดเด่นและมีความเป็นพื้นบ้านสูง ด้วยลักษณะของรูปทรงที่เป็นลักษณะทรงกระบอก ทรงเหลี่ยม และเน้นพระพักตร์ให้มีความสอดคล้องกับผู้คนในท้องถิ่น หรือทำให้เหมือนกับช่างผู้สร้างพระเจ้าไม้ หรือแม้กระทั่งเจ้านายผู้สั่งให้สร้างพระเจ้าไม้

2. กระบวนการจัดสร้างพระเจ้าไม้ปางบ้านโซ้

ก่อนที่จะมีการจัดสร้างพระพุทธรูปไม้นั้นได้มีการจัดกิจกรรมเสวนาเชิงวิชาการ เรื่อง “ประวัติศาสตร์การสร้างพระเจ้าไม้ล้านนาในดินแดนล้านนา” ขึ้น เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2560 ณ วัดบ้านโซ้ (ภาพที่ 8 และ 9) ซึ่งเป็นเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างผู้วิจัยและผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโซ้ ทั้งในด้านประวัติความเป็นมาของชุมชนและความรู้ด้านการสร้างพระพุทธรูปไม้ เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างผู้ศึกษาและกลุ่มผู้สูงอายุชุมชนบ้านโซ้ มีผู้เข้าร่วมทั้งคนในชุมชมและนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยพะเยา รวมทั้งสิ้นจำนวน 61 คน โดยมีวิทยากรและหัวข้อดังต่อไปนี้

- “คติธรรมที่อยู่ในวิถีชีวิต” โดย พระอธิการชินวร ชินวโร เจ้าอาวาสวัดบ้านโซ้

- “ประวัติความเป็นมาของบ้านโซ้” โดย คุณศรีวรรณ สีธิ ผู้ใหญ่บ้านบ้านโซ้

- “ความสำคัญของการสร้างพระพุทธรูปในพุทธศาสนา” โดย ชญาน์วัต ปัญญาเพชร อาจารย์คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- “อานิสงส์การถวายทานไว้ในพระพุทธศาสนา” โดย วีรศักดิ์ ของเดิม นักวิชาการศึกษา สังกัดสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

- “มอก...พระเจ้าไม้” โดย ธวัชชัย ทำทอง อาจารย์ประจำสาขาวิชาการท่องเที่ยว คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

- “เรื่องไม้มงคล พุทธลักษณะ ความงามและความนิยมพระไม้ในอดีตของล้านนารวมไปถึงเทคนิคเชิงช่างในอดีตและปัจจุบัน” โดย เอกพงษ์ เรือนอุ่น อาจารย์ประจำสาขาศิลปะและการออกแบบ มหาวิทยาลัยพะเยา



ภาพที่ 10 กิจกรรมเสวนาเชิงวิชาการ เรื่อง “ประวัติศาสตร์การสร้างพระเจ้าไม้ล้านนาในดินแดนล้านนา” เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2560 ณ วัดบ้านโซ้
Note: From © Aekapong Rounoon 31/03/2017



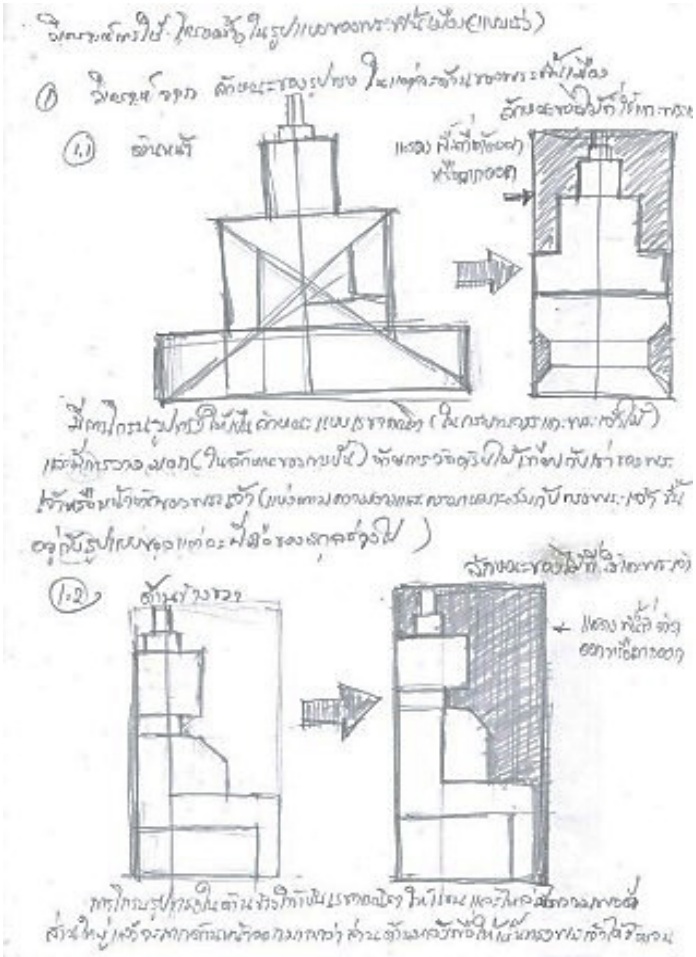
ภาพที่ 11 โปสเตอร์งานเสวนาเชิงวิชาการ
ประวัติศาสตร์การสร้างพระเจ้าไม้ในดินแดนล้านนา ณ วัดบ้านโซ้
Note: From © Aekapong Rounoon 20/02/2017

หลังจากการจัดเวทีเสวนาแล้ว ได้มีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ที่เกี่ยวข้อง (In-depth Interview) โดยเฉพาะคนในชุมชนได้แก่ ชาวบ้านทั่วไป ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ พระสงฆ์ และคนต่างถิ่นที่เข้ามาอาศัยภายหลัง รวมทั้งหมดจำนวน 97 คน เกี่ยวกับความเชื่อ วิถีชีวิต ประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการค้นคว้าจากเอกสารแล้วจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อออกแบบรูปลักษณ์ของพระพุทธปฏิมาที่สัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น ทางผู้ศึกษาจึงนำมาเป็นข้อมูลอ้างอิงพื้นฐานในการออกแบบต่อไป

2.1 การออกแบบพระพุทธรูปไม้

การออกแบบพระพุทธรูปไม้ที่มีลักษณะเด่นระหว่างพระพุทธรูปไม้ที่ค้นพบจากวัดบ้านโซ้และพระพุทธรูปสำคัญของเมืองพะเยา พร้อมทั้งการปรับปรุงจากผู้ทรงคุณวุฒิ ได้วิเคราะห์การใช้โครงสร้างในรูปแบบของพระพื้นเมือง (แบบนั่ง) ดังนี้

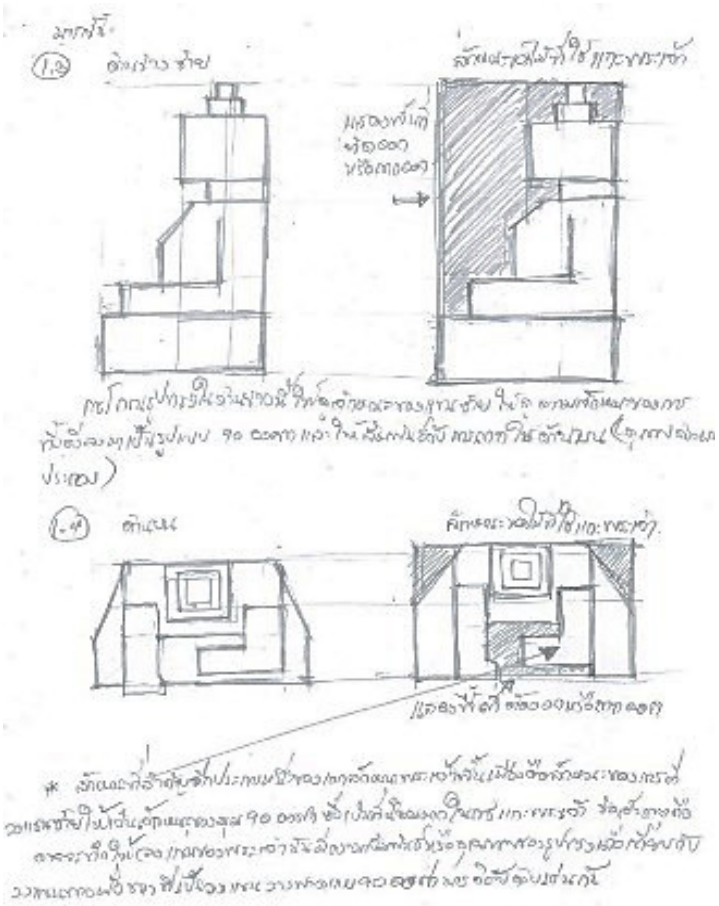
วิเคราะห์จากลักษณะของรูปทรงในแต่ละด้านของพระพื้นเมือง



ภาพที่ 12 ลักษณะของรูปทรงด้านหน้าและด้านข้างขวาของพระพื้นเมือง
Note: From © Aekapong Rounoon 18/03/2017

1. ด้านหน้า มีการโกรนรูปทรงให้เป็นลักษณะแบบเรขาคณิต (ในกระบวนการแกะพระเจ้าไม้) และมีการวางมอก (ในลักษณะของการปั้น) ด้วยการวัดด้วยไม้เทียบกับเข่าของพระเจ้าหรือหน้าตักของพระเจ้า (แบ่งตามความงามและความเหมาะสมกับทรงพระเจ้าขึ้นอยู่กับรูปแบบของแต่ละฝีมือของสกุลช่างไป)

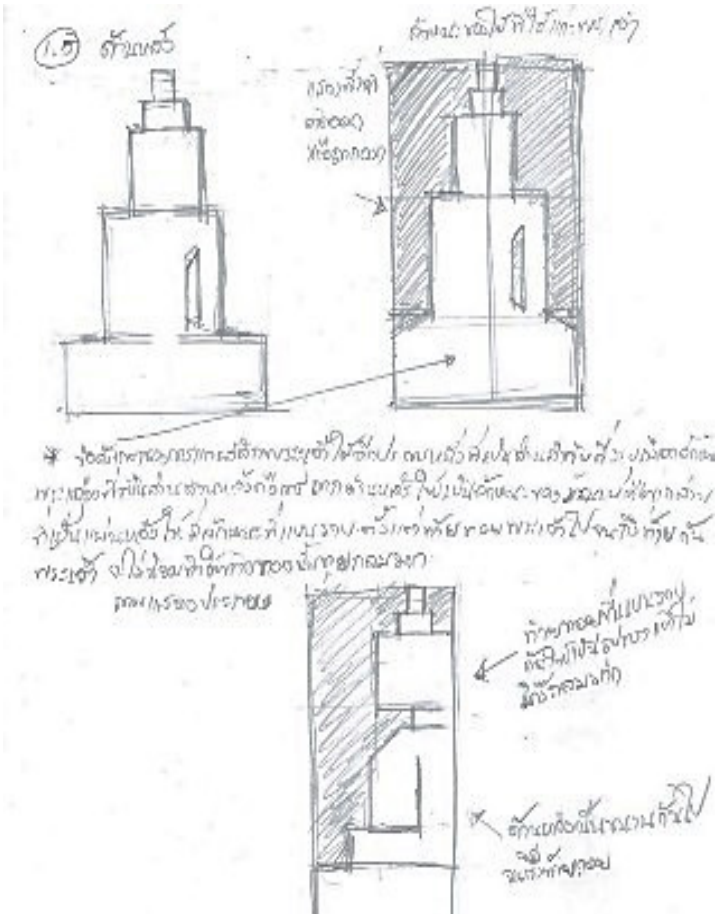
2. ด้านข้างขวา การโกรนรูปทรงในด้านข้างให้เป็นเรขาคณิต ให้แขนและไหล่มีความพอดี ส่วนใหญ่แล้วจะถากด้านหน้าออกมากกว่าส่วนด้านหลังเพื่อให้เห็นทรงพระเจ้าได้ชัดเจนมากขึ้น



ภาพที่ 13 ลักษณะของรูปทรงด้านข้างซ้ายและด้านบนของพระพื้นเมือง
Note: From © Aekapong Rounoon 18/03/2017

3. ด้านข้างซ้าย การโกรนรูปทรงในด้านข้างนี้ให้ดูลักษณะของแขนซ้ายให้ดูตามลักษณะของการทิ้งดิ่งลงมาเป็นรูปแบบ 90 องศา และให้สัมพันธ์กับการถากในด้านบน

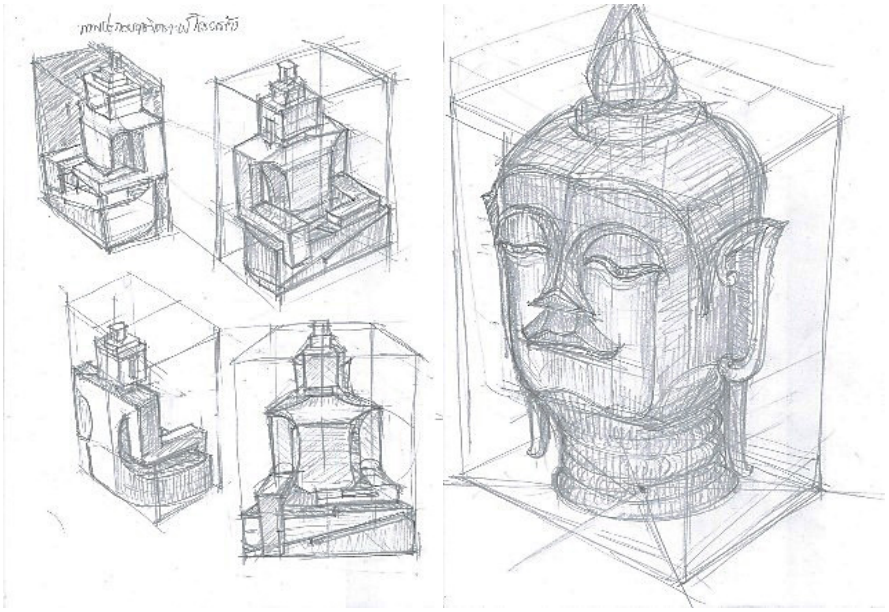
4. ด้านบน ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเอกลักษณ์พระเจ้าพื้นเมือง คือลักษณะของการตีวงแขนซ้ายให้เป็นลักษณะของมุม 90 องศา ซึ่งเป็นที่นิยมมากในการแกะพระเจ้า ข้อสังเกตคือ อาจจะทำให้วงแขนของพระเจ้ามีดุลภาพของรูปทรงเมื่อเทียบกับวงแขนทางฝั่งขวาที่เป็นวงแขนวางพาดแบบ 90 องศามารวิชัยด้วยเช่นกัน



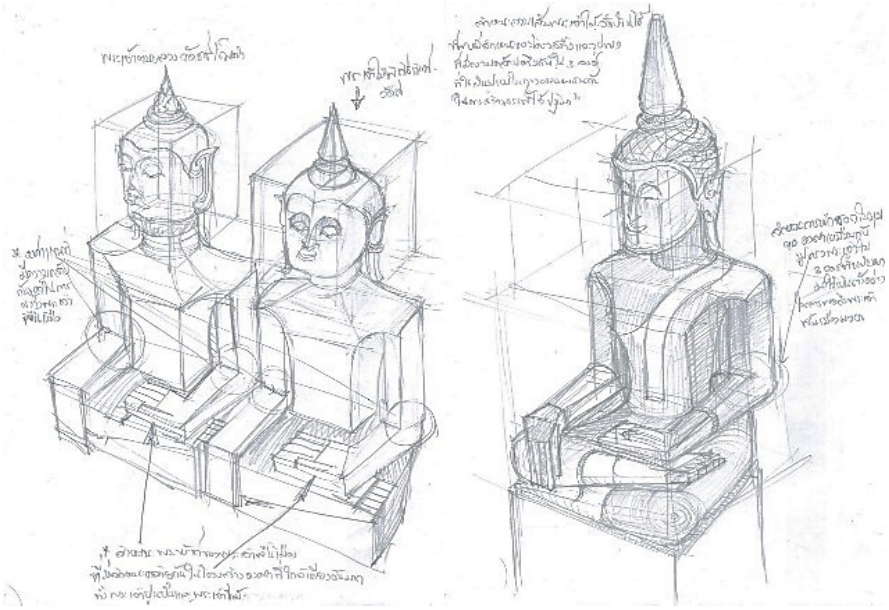
ภาพที่ 14 ลักษณะของรูปทรงด้านหลังของพระพื้นเมือง
Note: From © Aekapong Rounoon 19/03/2017

5. ด้านหลัง ข้อสังเกตของการแกะสลักพระเจ้าไม้อีกประการหนึ่งที่เป็นส่วนสำคัญที่ระบุถึงเอกลักษณ์พระเมืองที่เป็นส่วนด้านหลังคือ การถากด้านหลังให้เป็นลักษณะของระนาบ คือทุกส่วนที่เป็นแผ่นหลังให้มีลักษณะที่แบนราบตั้งแต่ท้ายทอยพระเจ้า ไปจนถึงท้ายก้นพระเจ้า จะไม่นิยมทำให้ท้ายทอยมีลักษณะทุยกลมมาก

ภาพประกอบการวิเคราะห์โครงสร้าง



ภาพที่ 15 (ภาพซ้าย) ภาพประกอบวิเคราะห์โครงสร้าง (1)
ภาพที่ 16 (ภาพขวา) ภาพประกอบวิเคราะห์โครงสร้าง (2)
Note: From © Aekapong Rounoon 20/03/2017



ภาพที่ 17 (ภาพซ้าย) ภาพประกอบวิเคราะห์โครงสร้าง (3)
ภาพที่ 18 (ภาพขวา) ภาพประกอบวิเคราะห์โครงสร้าง (4)
Note: From © Aekapong Rounoon 20/03/2017

6. ภาพรวมของการวิเคราะห์โครงสร้างโดยรวม เมื่อมองจากทิศทางต่าง ๆ เมื่อเทียบกับสัดส่วนกล่องไม้ในแนวตั้ง ดังภาพที่ 15

7. ลักษณะพระพักตร์เมื่อเทียบเคียงกับกล่องไม้สี่เหลี่ยมแนวตั้งจะเห็นได้ว่า มีการให้ความสำคัญกับการให้รายละเอียดพระพักตร์ทางด้านหน้าที่เป็นไปตามหลักมหาปุริลักษณะและเทียบเคียงกับใบหน้าคนพื้นเมือง ดังภาพที่ 16

8. ลักษณะพระหัตถ์ของพระเจ้าพื้นเมืองที่มีลักษณะคล้ายกันในโครงสร้างองศาที่ใกล้เคียงกันมาก

ทั้งพระเจ้าปูนปั้นและพระเจ้าไม้ เปรียบเทียบลักษณะพระหัตถ์พระเจ้าตนหลวงวัดศรีโคมคำและพระเจ้าไม้พิพิธภัณฑ์วัดลี ดังภาพที่ 17

9. ลักษณะลายเส้นพระเจ้าไม้วัดบ้านโซ้ที่พบมีลักษณะของโครงสร้างและรูปทรงที่มีความคล้ายคลึงกันใน 3 องค์ที่ใช้เป็นรูปแบบในการผสมผสานกันในการสร้างสรรค์ “โซ้ปฏิมา” ดังภาพที่ 18

ลักษณะแขนซ้ายการหักศอกในมุม 90 องศาเหมือนกับรูปทรงพระเจ้าใน 3 องค์ที่หยิบยกมาใช้เป็นตัวอย่างในการพูดถึงพระเจ้าพื้นเมืองพะเยา

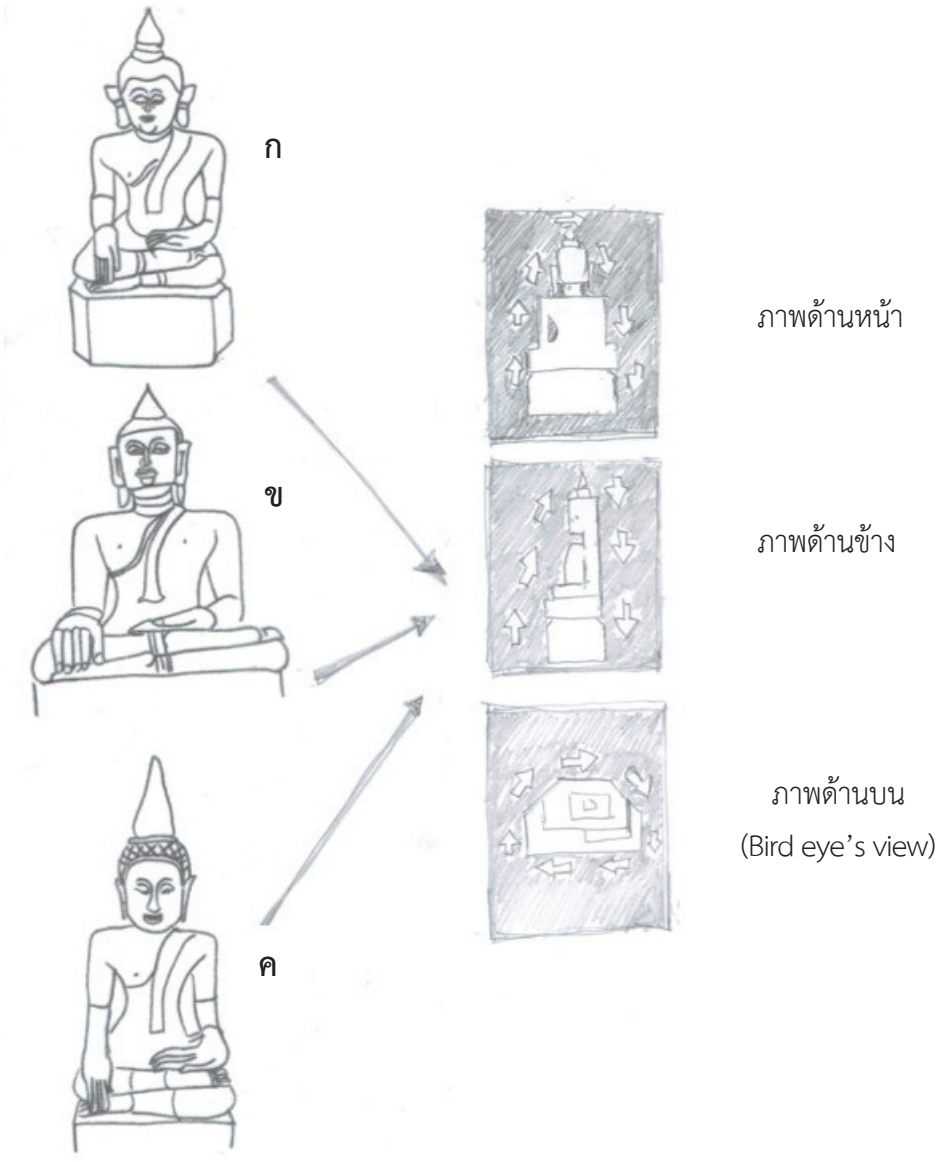


ภาพที่ 19 ภาพร่างลายเส้นพระเจ้าไม้ และพระเจ้าพื้นเมืองพะเยาที่เป็นข้อมูลสำคัญในการศึกษาโครงสร้างเพื่อการสร้างพระเจ้าโซ้

Note: From © Aekapong Rounoon 20/03/2017

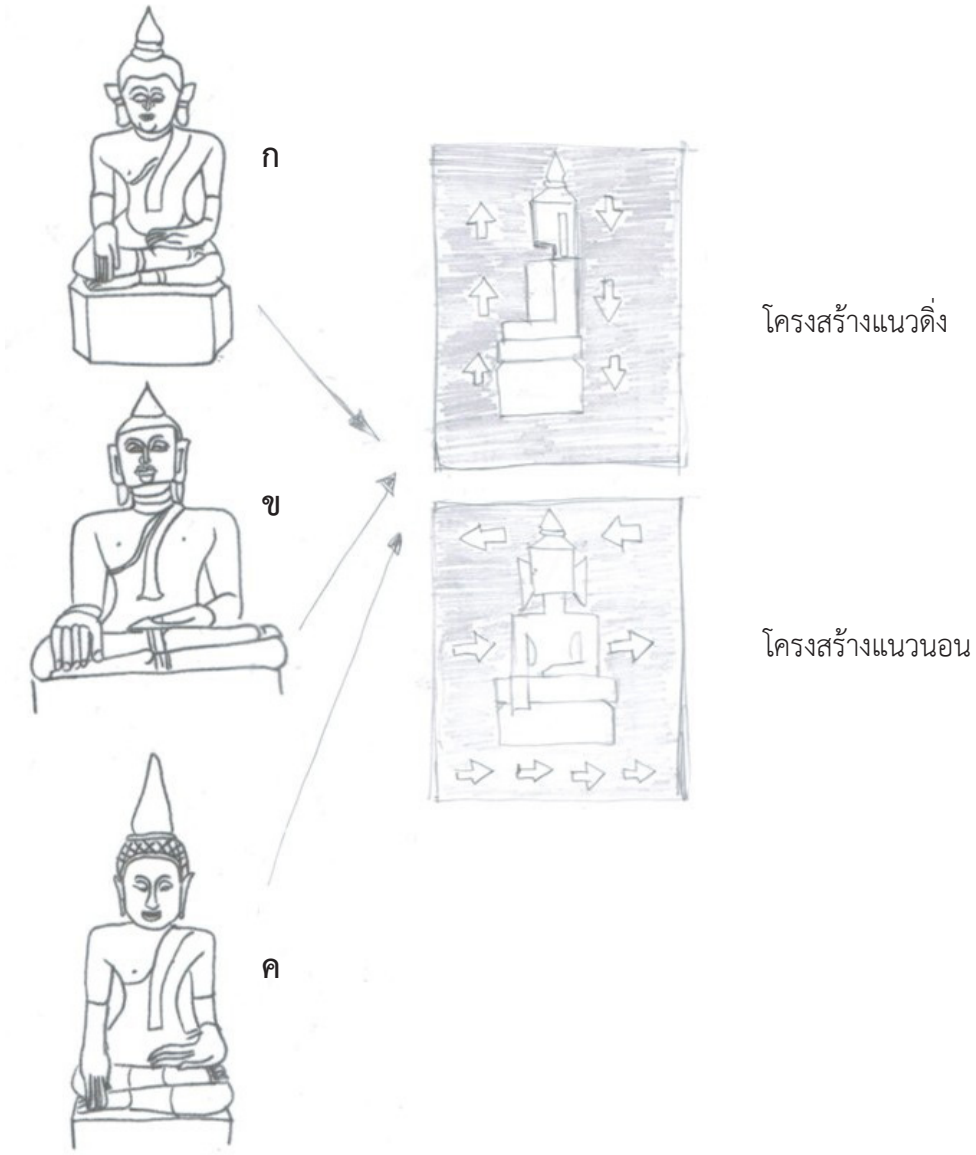
บทวิเคราะห์ภาพร่างลายเส้นพระเจ้าพื้นเมืองพะเยาทั้ง 3 รูปแบบที่ได้ ผู้วิจัยนำมาใช้ประกอบการสร้างสรรค์พระเจ้าโซ้ โดยใช้หลักการทางทัศนศิลป์ แบ่งเป็น 3 ข้อหลักในงานวิจัยชุดนี้

1. เส้นรอบรูปทรงมีลักษณะเป็นรูปเลขาคณิต เป็นการกำหนดรูปทรงของพระเจ้าพื้นเมืองที่อาจกล่าวได้ว่าวัสดุอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่กลุ่มช่างพื้นเมืองปรับรูปทรงไปตามวัสดุต่างๆ เช่น ไม้ อิฐมอญ ปูนปั้น ดังภาพ ก เป็นกลุ่มพระเจ้าไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี (วัสดุไม้) ภาพ ข พระเจ้าตนหลวงวัดศรีโคมคำ ภาพ ค พระเจ้าไม้พบที่วัดบ้านโซ้



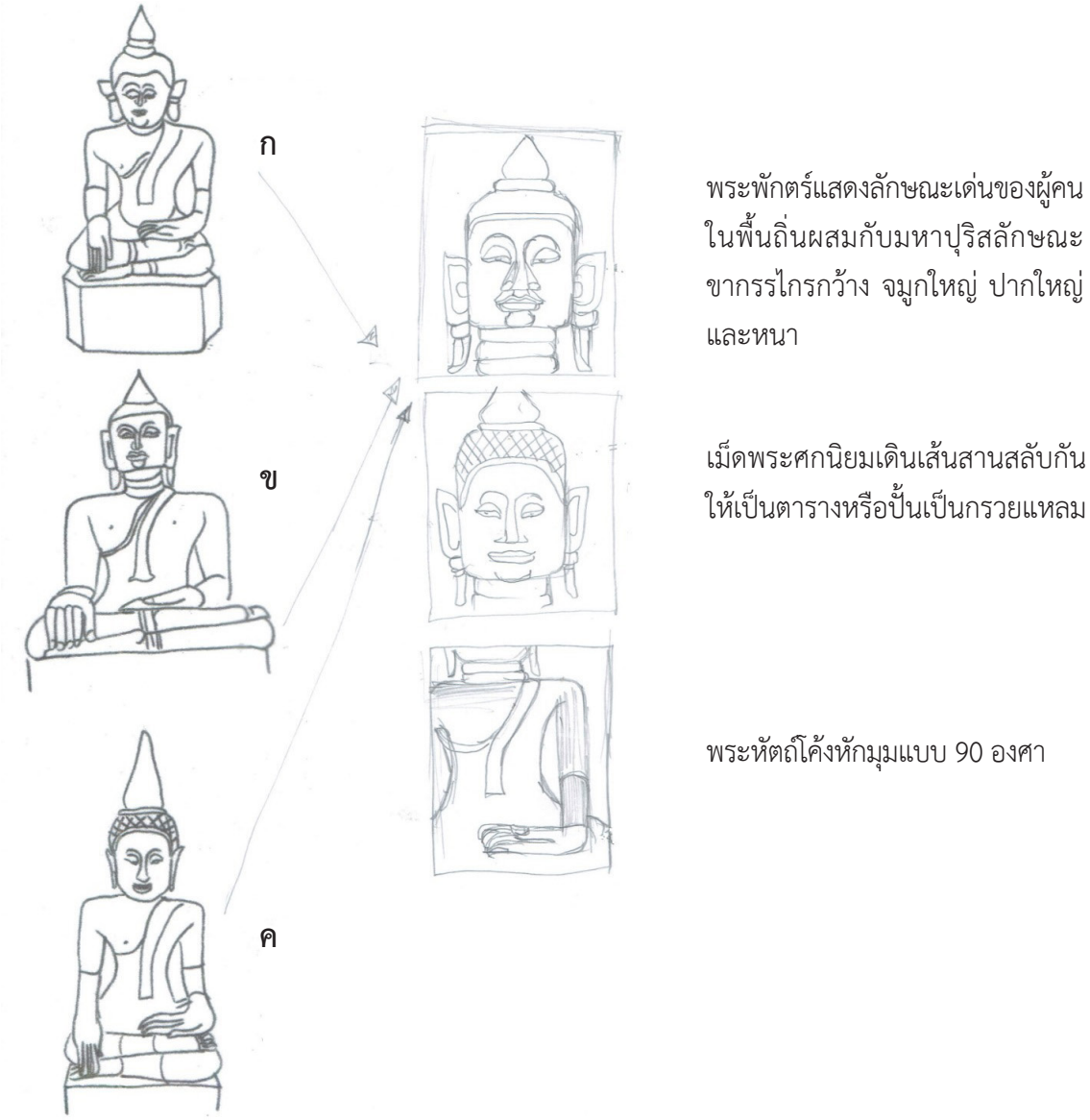
ภาพที่ 20 บทวิเคราะห์ภาพร่างลายเส้นพระเจ้าพื้นเมืองพะเยา (1)
Note: From © Aekapong Rounoon 20/03/2017

2. โครงสร้างพระเจ้าไม้พื้นเมืองการสร้างขึ้นโดยวัสดุต่าง ๆ เมื่อวิเคราะห์โครงสร้างแล้วมักพบว่ามีการให้ความสำคัญกับแกนแนวตั้ง (แนวดิ่ง) หรือแกนแนวนอน (แนวราบ) แกนทั้งสองจะมีความสัมพันธ์กันและจะเป็นตัวบังคับให้โครงสร้างหลักมีมาตราส่วนอย่างไร (ภาษาพื้นเมือง เรียกว่า “มอก” อาจใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่หาได้ เช่น ตอก ไม้ไผ่ เชือก เป็นต้น)



ภาพที่ 21 บทวิเคราะห์ภาพร่างลายเส้นพระเจ้าพื้นเมืองพะเยา (2)
Note: From © Aekapong Rounoon 20/03/2017

3. รายละเอียดที่ปรากฏบนโครงสร้างรูปทรง รายละเอียดส่วนใหญ่แล้วจะสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของผู้คนในท้องถิ่น อาทิ พระพักตร์ พระหัตถ์ พระบาท ตลอดจนรูปแบบการนั่งหรือการยืน



ภาพที่ 22 บทวิเคราะห์ภาพร่างลายเส้นพระเจ้าพื้นเมืองพะเยา (3)
Note: From © Aekapong Rounoon 20/03/2017

จากการวิเคราะห์ตามประเด็น 3 ข้อข้างต้น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการนำมาผสมผสานรูปแบบให้เกิดรูปทรงดังภาพร่างสำหรับการสร้างผลงานพระเจ้าโซ้ต่อไป และด้านการหาไม้มงคลที่จะนำมาแกะเป็นพระเจ้าไม้หรือพระพุทธรูปไม้ จนได้ข้อสรุปจากหลายฝ่ายในชุมชนว่าให้ใช้ไม้ขนุน ซึ่งเป็นหนึ่งในไม้ชื่อมงคลและสามารถหาได้ง่ายภายในชุมชน

2.2 ขั้นตอนการสร้างพระเจ้าโซ้

กระบวนการสร้างพระเจ้าโซ้ ผู้ศึกษาได้แบ่งออกเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูล และความคิดเห็นของชุมชนเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป

2. เก็บรวบรวมวัสดุในท้องถิ่น จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์เพื่อการสร้างสรรค์โซ้ปฏิมา

2.1 ฟักและฟักทอง เป็นส่วนผสมหนึ่งที่นำมา ตากแห้ง แล้วบดเป็นผงเพื่อผสมในการปั้นประกอบพระเจ้าโซ้



ภาพที่ 23 ฟักทองที่เตรียมไว้เพื่อผสมประกอบพระเจ้าโซ้
Note: From © Aekapong Rounoon 18/02/2017



ภาพที่ 24 ขิงบด ข่าบด ผงฟักทองบด ก่อนผสมรวมกัน
Note: From © Aekapong Rounoon 26/03/2017



ภาพที่ 25 ข่าบดที่ผสมสีฝุ่นแล้ว
Note: From © Aekapong Rounoon 26/03/2017

2.2 ความสำคัญของการใช้ไม้มงคลและอานิสงส์ที่ได้รับจากชุมชนบ้านโซ้ “ไม้ขนุน”

ไม้ขนุน เป็นไม้ผลัดใบ สูงถึง 15 - 24 เมตร ลำต้นและกิ่งเมื่อมีบาดแผลจะมีน้ำยางสีขาวข้นคล้ายน้ำนม มีเปลือกต้นมีสีน้ำตาลออกแดงถึงน้ำตาลเข้ม ใบมีลักษณะเป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ แผ่นใบรูปรี ขนาดกว้าง 5 - 8 เซนติเมตร ยาว 10 - 15 เซนติเมตร ปลายใบทู่ ถึงแหลม โคนใบมน ผิวในด้านบนสีเขียวเข้มเป็นมัน เนื้อใบหนาผิวใบด้านล่างจะสากมือ ดอก เป็นช่อแบบช่อเชิงสดแยกเพศอยู่รวมกัน ดอกเพศผู้เรียกว่า “ส่า” ยอดเกสรเพศเมียเป็นหนามแหลม ส่วนของเนื้อที่รับประทานได้นั้นเจริญมาจากกลีบดอก ส่วนซังคือกลีบเลี้ยง เนื้อไม้ใช้ทำครกสาก กระเดื่อง หวี โทน รำมะนา ระนาด รากและแก่นให้สีเหลือง ถึงเหลืองอมน้ำตาล ใช้ย้อมผ้าและแพรไหม และสามารถนำมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปไม้ปางต่าง ๆ ได้ การสร้างพระเจ้าด้วยไม้จะได้เสวยผลานิสงค์ 20 กัป (Wimonkasem, 2008)



ภาพที่ 26 ไม้ขนุนที่ใช้แกะสลักพระพุทธรูป
Note: From © Aekapong Rounoon 10/03/2017



ภาพที่ 27 เครื่องมือในการแกะสลักพระพุทธรูป และการคัดสรรไม้วัตถุดิบ
Note: From © Aekapong Rounoon 10/03/2017

3. ร่างแบบ 2 มิติ เพื่อกำหนดสัดส่วนโครงสร้างของพระเจ้าโซ้ที่จะจัดทำ เพื่อนำเสนอต่อชุมชนและคณะศรัทธา

3.1 ภาพสเก็ตช์ 2 มิติ



ภาพที่ 28 ภาพสเก็ตช์ 2 มิติ
Note: From © Aekapong Rounoon 08/03/2017

3.2 โมเดลจำลองขนาด 15 เซนติเมตรของวัด



ภาพที่ 29 โมเดลจำลองพระพุทธรูปขนาด 15 เซนติเมตร
Note: From © Aekapong Rounoon 08/03/2017

4. นำไม้ขนุนที่ได้รับการอนุเคราะห์จากหมู่บ้านมาตัดตามแบบร่างที่เตรียมไว้



ภาพที่ 30 ภาพประกอบการตัดไม้เป็นรูปทรงเรขาคณิต วัดขนาดและสัดส่วนโดยใช้เลื่อย
Note: From © Aekapong Rounoon 10/03/2017

5. ตัดส่วนที่หนาและเกินออกไปด้วยพร้ามีดหรือขวาน ถากไปตามแนวที่ทำเครื่องหมายไว้ อาจทำการสร้างตำแหน่งโดยการใช้สับบากไว้ก่อน



ภาพที่ 31 ภาพประกอบการตัดส่วนที่หนาเกินออกไปด้วยพร้ามีดหรือขวานภาพสเก็ตช์ 2 มิติ
Note: From © Aekapong Rounoon 22/03/2017

6. นำองค์พระที่ถากแต่ละด้านออกมาเช็คสัดส่วนในแต่ละด้านให้มีความถูกต้อง



ภาพที่ 32 ภาพการมีส่วนร่วม การเช็คอัตราส่วนตามแบบจำลองขนาดเล็กที่แกะไว้ตามภาพสเก็ตช์ 2 มิติ
Note: From © Aekapong Rounoon 28/03/2017

7. เริ่มทำการแกะให้มีรายละเอียดตามแบบที่ใช้เป็นตัวอย่าง



ภาพที่ 33 ภาพการมีส่วนร่วม การแกะสลักไม้ให้มีรายละเอียดตามแบบ
Note: From © Aekapong Rounoon 28/03/2017

8. เมื่อปรับรูปแบบและแกะสลักเป็นรูปร่างที่พึงพอใจแล้ว จึงเริ่มซ่อมไม้ที่ขาดหรือหลุดออกไปจากขนาดสัดส่วนจริงโดยการอุด ปะ เจาะ และยึดสลักติดกาว เพื่อให้ไม้มีความสมบูรณ์เข้ารูปทรงถูกต้องตามแบบที่ต้องการ เก็บรายละเอียดต่าง ๆ โดยการขัดด้วยกระดาษทราย



ภาพที่ 34 กระบวนการประกอบรูปทรงโช้ปฏิมา

Note: From © Aekapong Rounoon 06/04/2017

9. ทดลองประกอบรูปทรงพระเจ้าโซ้ทั้งหมดเข้าด้วยกัน



ภาพที่ 35 ภาพประกอบรูปทรงพระเจ้าโซ้
Note: From © Aekapong Rounoon 15/04/2017

10. ขั้นตอนการรองพื้น ทำการทาสีน้ำมันเพื่อทำให้ผิวไม้เรียบสม่ำเสมอ โดยทากาวยางมะเดื่อแล้วจึงปิดแผ่นทอง ใช้พู่กันขนาดเล็กในการทากาวยางมะเดื่อ เพื่อการติดทอง



ภาพที่ 36 ขั้นตอนการรองพื้นด้วยสีน้ำมันสำหรับการปิดทอง
Note: From © Aekapong Rounoon 18/04/2017

11. ขั้นตอนการปิดทองพระเจ้าไม้



ภาพที่ 37 ขั้นตอนการปิดทองพระเจ้าไม้
Note: From © Aekapong Rounoon 18/04/2017

12. ขั้นตอนการผสมสัดส่วนวัสดุในท้องถิ่น เช่น ผงฟักทองแห้งบด ขิงบด ข่าบด ผสมกับกาวลาเท็กซ์



ภาพที่ 38 ขั้นตอนการผสมสัดส่วนวัสดุในท้องถิ่นสำหรับการปั้นลวดลายประกอบ
Note: From © Aekapong Rounoon 21/04/2017

13. ปั้นลวดลายที่ได้แรงบันดาลใจจากรูปทรงพืชผลทางการเกษตรในชุมชนบ้านโซ้



ภาพที่ 39 การปั้นลวดลายจากวัสดุในท้องถิ่นที่ได้แรงบันดาลใจจากพืชผลทางการเกษตร
Note: From © Aekapong Rounoon 21/04/2017

14. ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์แล้ว



ภาพที่ 40 โซ้ปฏิมา
Note: From © Aekapong Rounoon 28/04/2017

บทวิเคราะห์รูปแบบวิธีการติดตั้งผลงาน

พระเจ้าไม้ เป็นผลงานสร้างสรรค์ที่นำไปสู่การติดตั้งในพื้นที่ของชุมชนบ้านโซ้ สถานที่ในการติดตั้งนั้นเป็นพื้นที่ตามมติของชุมชนคือ วัดบ้านโซ้ โดยเป็นห้องจัดแสดงและศูนย์การเรียนรู้ที่เป็นสาธารณะและสามารถเปิดให้ผู้คนเข้ามาชมผลงานและเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนและอาจจะถูกนำมาใช้ในศาสนาที่เป็นวันสำคัญหรือเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนต่าง ๆ เช่น วันพญาวัน (เทศกาลปี๋ใหม่เมือง) เป็นต้น

อภิปรายผลและสรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมภายใต้หัวข้อ “พระเจ้าโซ้” ส่งผลให้กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโซ้เกิดพื้นที่การพูดคุยและพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ อาทิ การได้นำเสนอความคิดเห็น ประวัติความเป็นมาของการย้ายถิ่นฐานมาตั้งรกรากในช่วงการเกิดชุมชนบ้านโซ้ มีการจัดวงเสวนาขนาดเล็กในระหว่างกระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน ตลอดจนการพัฒนาและกระตุ้นกล้ามเนื้อในกิจกรรมการแกะสลักพระเจ้าไม้ ส่งผลให้ผู้สูงอายุได้ใช้กล้ามเนื้อในส่วนต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งส่งผลดีต่อการดำเนินชีวิตเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย โดยพื้นที่และกิจกรรมที่มีอย่างต่อเนื่องในช่วงปฏิบัติงานสร้างสรรค์นั้นเป็นโอกาสที่ดีและสำคัญสำหรับผู้สูงอายุมาก เนื่องจากเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยลดภาวะซึมเศร้า ดังเห็นได้จากการดำเนินกิจกรรมในช่วงเวลาที่ผ่านมา และมีการพูดคุยกันระหว่างกิจกรรมโดยการใช้พื้นที่ในบริเวณวัด อีกทั้งเป็นการรวมตัวของกลุ่มผู้สูงอายุและช่างพื้นถิ่นเพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการสร้างงานพุทธศิลป์หลังจากการว่างเว้นจากฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตฟักทอง ข่า ขิง และข้าว ผู้วิจัยจึงมีการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุในชุมชนได้นำเอาทักษะเรื่องงานแกะพระเจ้าไม้ไปทำที่บ้านยามว่าง และนำพระเจ้าไม้ที่แกะแล้วมาพูดคุยแลกเปลี่ยน เพื่อให้ผู้สูงอายุในชุมชนได้มีโอกาสพบปะกันในยามว่างได้บ่อยมากขึ้น

จากกรณีศึกษาและเก็บข้อมูลในพื้นที่จนมาสู่กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานพุทธศิลป์แล้วนั้น ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาพื้นบ้านต่าง ๆ ในชุมชนบ้านโซ้เป็นแรงบันดาลใจให้เกิด“พระเจ้าโซ้” ที่มีองค์ประกอบรูปทรงมาจากวัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ขนุน เมล็ดฟักทอง ผงฟักทองตากแห้ง ดิน ขิงแห้งบด และข่าแห้งบด ผสมผสานกันจนได้รูปทรงพระเจ้าโซ้ โดยอาศัยหลักการทำงานที่มีขั้นตอนต่าง ๆ ลำดับตั้งแต่ข้อมูลตั้งต้นที่วัดบ้านโซ้ การนำรูปทรงพระไม้บ้านโซ้มาวิเคราะห์โครงสร้าง ผสมผสานเข้ากับพระเจ้าตนหลวงที่มีจุดเด่นในพุทธศิลป์พะเยา อีกทั้งได้นำเอากลุ่มพระเจ้าไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลีที่เป็นสกุลช่างพะเยาเข้ามาวิเคราะห์โครงสร้างเพื่อหาเอกลักษณ์และความโดดเด่น เมื่อได้แบบร่างที่สมบูรณ์แล้วจึงได้นำมาสร้างรูปจำลอง 3 มิติขึ้นงานจริงด้วยกระบวนการแกะและผสมวัสดุในท้องถิ่น ในระหว่างการสร้างสรรค์นั้นเป็นไปอย่างดี โดยได้รับความร่วมมือจากผู้คนในท้องถิ่น กลุ่มช่าง และผู้สูงอายุ ทั้งด้านการแกะสลักหรือการนำวัสดุในท้องถิ่นมาเป็นส่วนประกอบในงานพุทธศิลป์ “พระเจ้าโซ้”

การสร้างสรรค์ผลงานพุทธศิลป์ “พระเจ้าโซ้” ในครั้งนี้นั้นยังเป็นผลสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มาจากผู้คนในชุมชนบ้านโซ้ที่เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ โดยมีจุดศูนย์กลางความศรัทธาและความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง อีกทั้งการใช้วัสดุที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีทางการเกษตรกรรมที่มีความสัมพันธ์กับผู้คนเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่จะเป็นศูนย์รวมทางความคิดและศรัทธาในการต่อยอดสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์สืบต่อไป

References

Chaichakan, C., Noparak, P., Kampang D., Phoṇmarin N., Khatthipong P., Sinthunawa Phongphiphat N., & Wasawan K. (2017). Kārk lāy pĕn meụ̄xng k̄hxng chumchn doy rxb mh̄āwithyālạy phayeā: Krṇī s̩ụks̄ā tảbl mæ̀ kā cạngh̄wạd phayeā. [Urbanization of communities surrounding Phayao University: a case study of Mae Ka Subdistrict, Phayao Province]. *Area Based Development Research Journal*, 9(3), 178 - 190.

Chinwaro, C. Banso Temple Phayao. (2017, March 10). Interview.

Lipikorn Makaew. (2013). *K̄hṇa cit hn̄ụng [A Thought – Moment]* [Picture]. Contest War. http://exhibition.contestwar.com/node/13.

Nasomsong, K. (2012). *Kār s̄r̂āng tạw tn k̄hxng chāw xīs̄ān phlạd t̄hìn nı cạngh̄wạd cheīyngrāy tậng tæ̀ ph.S̄. 2500 T̄hụng pạccubạn [Constructing identities of isan diasporas in Chiang Rai from 1957 A.D. to present]* [Unpublished Master's thesis]. Chiang Mai University.

Pami, S. Banso Temple Phayao. (2017, March 10). Interview.

Phrathamwimonmoli., & Chaidarun, K. (1902). *Khrop roṇ nưngrọi pi hetkan ngieo kọkan chachon nai monthon phayap [Local history of Phayap]* (3rd ed) [Picture]. Phayao: Nakonnews Press.

Saksit, S. (2011). *Khti kār s̄r̂āng phraphutha rūp mị̂ l̂ān nā [Concept on the building of wooden Buddha images during Lanna period]* [Unpublished Master's thesis], Silpakorn University.

Sithi, S. Banso Temple Phayao. (2017, March 11). Interview.

Singbunchu, N. Banso Temple Phayao. (2017, March 11). Interview.

Sripasang, W. (2011). *Phrachao mai lan na [Lanna Wooden Buddha Images].* Chiang Mai: World book and media.

Thammathi, S. (2016A). *Lanna phrụksa khadi [Plants in Lanna].* Chiang Mai: Suthep Printing and Media.

Thammathi, S. (2016B). *Tamra kansang phraphuttharuplanna [The Handbook of Lanna buddha image Sculpturing]*. Chiang Mai: Suthep Printing and Media.

Wat Ban So [Ban So Temple]. (2017, March 31). *Google map.* https://shorturl.at/fyBU8.

Wimonkasem, S. & Rupin, S. (2008). *Kammawithi dangdœm nai kanphalit ngan chang phut sin Nan [Nan Traditional Arts and Building Crafts]*. Chiang Mai: santipabpackprint.